

**OTA-ONALAR TOMONIDAN FARZANDLARNING RAQAMLI
MA'LUMOTLARINI BOSHQARISH MEXANIZMLARINI HUQUQIY
JIHATDAN TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI**

Sotvoldiyeva Xilolaxon

Toshkent davlat yuridik universiteti

Xalqaro huquq va inson huquqlari yo'nalishi talabasi

E-mail: sotvoldiyevaxilola1408@gmail.com

***Annotatsiya:** Mazkur ilmiy tezisdagi ota-onalar tomonidan voyaga yetmagan farzandlarning raqamli ma'lumotlarini boshqarishning huquqiy mexanizmlari kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqotda bolaning raqamli shaxsiyati, internet-muhitda uning shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish, ota-onalik javobgarligi va bolaning mustaqil shaxs sifatidagi huquqlari o'rtasidagi muvozanat masalalari o'rganiladi. Xalqaro hujjatlar (BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi, Yevropa Ittifoqining GDPR Reglamenti, AQShning COPPA qonuni) hamda O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi qiyosiy tahlil qilinib, milliy huquqiy tizimda "raqamli ota-onalik" institutini joriy etish zarurligi asoslab beriladi. Tezisdagi "sharenting" hodisasi, bolaning raqamli izini boshqarish, ota-onalik nazorati va bolaning shaxsiy hayoti daxlsizligi o'rtasidagi konflikt, shuningdek, raqamli merosxo'rlik masalalari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, O'zbekiston Respublikasining "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi qonuniga aniqlashtiruvchi o'zgartirishlar kiritish, bolaning raqamli huquqlarini mustahkamlovchi maxsus normalarni qabul qilish va raqamli savodxonlikni oshirish mexanizmlarini joriy etish bo'yicha aniq tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

***Kalit so'zlar:** raqamli ma'lumotlar, bola huquqlari, ota-onalik nazorati, Sharenting, raqamli iz, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, raqamli ota-onalik, GDPR, COPPA, raqamli shaxsiyat.*

Abstact: This scientific thesis provides a comprehensive analysis of the legal mechanisms by which parents manage the digital data of their minor children. The study examines the balance between a child's digital identity, protection of personal data in the online environment, parental responsibility, and the child's rights as an autonomous individual. International instruments (UN Convention on the Rights of the Child, EU GDPR, US COPPA) and the legislation of the Republic of Uzbekistan are comparatively analyzed, substantiating the need to introduce the institution of "digital parenthood" into the national legal system. The thesis addresses the phenomenon of "Место для ввода текста.", management of a child's digital footprint, the conflict between parental control and a child's right to privacy, as well as issues of digital inheritance. Based on the research, specific recommendations are developed, including amendments to the Law of the Republic of Uzbekistan "On Personal Data", adoption of special norms strengthening children's digital rights, and introduction of mechanisms for enhancing digital literacy.

Keywords: digital data, children's rights, parental control, digital footprint, personal data protection, digital parenthood, GDPR, COPPA, digital identity.

XXI asrning raqamli transformatsiyasi jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan o'zgartirib, shu jumladan oila institutiga va bola tarbiyasiga yangi yondashuvlarni taqozo etmoqda. Bugungi kunda bola hatto tug'ilishidan oldin —

ona qornidagi UZI tasvirlari ijtimoiy tarmoqlarda e'lon qilinishi bilan — raqamli dunyoga “kirib keladi” va uning butun keyingi hayoti davomida internet-muhitda ulkan raqamli iz qoldiradi. Bu iz esa aksariyat hollarda bolaning o‘zi tomonidan emas, balki ota-onalari tomonidan shakllantiriladi. Shu sababli, ota-onalar tomonidan farzandlarning raqamli ma’lumotlarini boshqarish masalasi zamonaviy huquq ilmining eng dolzarb muammolaridan biriga aylandi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktyabrdagi “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risidagi PF-6079-son Farmoni raqamli iqtisodiyot va jamiyatni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilab berdi. Biroq raqamli muhitda eng himoyaga muhtoj subyekt bo‘lgan bolalarning huquqlarini, jumladan ularning raqamli ma’lumotlarini himoya qilish bo‘yicha alohida huquqiy mexanizmlar yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Ushbu tezisda mazkur bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan ilmiy-huquqiy tahlil taqdim etiladi.

Muammoning nazariy asoslari va xalqaro-huquqiy bazasi. Bolaning raqamli huquqlari konsepsiyasi BMTning 1989-yildagi Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasining 16-moddasida mustahkamlangan shaxsiy hayot daxlsizligi huquqidan kelib chiqadi. 2021-yilda qabul qilingan BMT Bola huquqlari qo‘mitasining № 25-son Umumiy izohi (General Comment No. 25) bola huquqlarini raqamli muhitda amalga oshirish masalalariga bag‘ishlangan birinchi sistemali xalqaro hujjat hisoblanadi. Unda ta’kidlanadiki, ota-onalarning bolani tarbiyalash huquqi va javobgarligi raqamli muhitda ham amal qiladi, biroq bu huquq bolaning shaxsiyati va daxlsizligini inkor etishi mumkin emas.

Yevropa Ittifoqining 2016-yil 27-apreldagi Umumiy ma'lumotlarni himoya qilish reglamenti (General Data Protection Regulation — GDPR)ning 8-moddasi 16 yoshgacha bo'lgan bolalarning shaxsiy ma'lumotlarini qayta ishlash uchun ota-onaning roziligini talab qiladi. Bunda a'zo davlatlar mazkur yosh chegarasini 13 yoshgacha pasaytirish huquqiga ega. AQShning 1998-yildagi Internetdagi bolalar shaxsiy hayotini himoya qilish qonuni (Children's Online Privacy Protection Act — COPPA) esa 13 yoshgacha bo'lgan bolalardan shaxsiy ma'lumotlarni yig'ish uchun ota-onalarning tekshiriluvchi roziligini majburiy qilib qo'ygan. Bu hujjatlar raqamli muhitda ota-onalik roziligi institutining huquqiy asoslarini yaratgan.

O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-iyuldagi "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi O'RQ-547-son Qonuni shaxsiy ma'lumotlarni qayta ishlashning umumiy tartibini belgilaydi, biroq mazkur qonunning 20-moddasida voyaga yetmagan shaxslarning ma'lumotlarini qayta ishlash bo'yicha alohida normalar nisbatan qisqa bayon etilgan. Shuningdek, Oila kodeksining 73-moddasi ota-onalarning o'z farzandlari manfaatlarini ifodalash huquqini nazarda tutadi, ammo bu norma raqamli muhitga moslashtirilmagan. Shu bois milliy qonunchilikda aniq "raqamli ota-onalik" (digital parenthood) tushunchasi va uning chegaralarini belgilovchi normalarni joriy etish zarurati mavjud.

"Sharenting" hodisasi va uning huquqiy oqibatlari. Zamonaviy akademik adabiyotda keng tarqalgan (ingl. share + parenting) atamasi ota-onalar tomonidan ijtimoiy tarmoqlarda farzandlari haqidagi ma'lumotlar, fotosuratlar va videolarni muntazam joylashtirish amaliyotini anglatadi. AvOMA (Amerika Onkologiya va Marketing Assotsiatsiyasi) va Ofcom (Buyuk Britaniya) tadqiqotlariga ko'ra,

zamonaviy bola 13 yoshga to'lgunga qadar uning haqida internetda o'rtacha 1 300 dan ortiq fotosurat va ma'lumot joylashtiriladi. Bu ma'lumotlarning aksariyati bolaning rozilgisiz va uning kelajakdagi manfaatlarini hisobga olmay e'lon qilinadi.

Sharenting amaliyotining huquqiy oqibatlarini juda jiddiydir. Birinchidan, bola voyaga yetganidan so'ng, uning bolaligiga oid shaxsiy ma'lumotlarni o'chirish yoki boshqarish imkoniyati cheklangan bo'lishi mumkin. Ikkinchidan, joylashtirilgan ma'lumotlar pedofillar, firibgarlar va kiberjinoyatchilar tomonidan suiiste'mol qilinishi mumkin. Uchinchidan, bolaning "raqamli shaxsiyati" (digital identity) uning haqiqiy shaxsiyatiga zid ravishda shakllanishi mumkin. Fransiya 2010-yilda, keyinchalik 2024-yilda qabul qilingan maxsus qonun bilan, bolalarning tasvirlarini ijtimoiy tarmoqlarda tarqatishdan tushadigan daromadlarni bolaning o'z hisob raqamiga o'tkazishni va 16 yoshga to'lgandan keyin uning "unutilish huquqini" (droit à l'oubli) amalga oshirish mexanizmini joriy etdi. Bu tajriba O'zbekiston uchun ham amaliy ahamiyatga ega.

Ota-onalik nazorati va bolaning shaxsiy hayoti daxlsizligi o'rtasidagi muvozanat. Ota-onalarning farzandlari raqamli faoliyatini nazorat qilish huquqi — bolani internet-muhitdagi xatarlardan (zararli kontent, kiberbullying, onlayn-yirtqichlar, giyohvand moddalarni targ'ib qilish) himoya qilish burchidan kelib chiqadi. Biroq bu nazorat bolaning yoshi va voyaga yetish darajasiga mutanosib bo'lishi kerak. Bola huquqlari qo'mitasining yuqorida tilga olingan № 25-izohi "bola manfaatlarining ustuvorligi" (best interests of the child) va "bolaning fikrini eshitish huquqi" tamoyillari raqamli muhitda ham amal qilishini ta'kidlaydi.

Amaliyotda ota-onalik nazoratining quyidagi shakllari qo'llaniladi: (1) texnik nazorat (parental control dasturlari, kontentni filtrlash, ekran vaqtini cheklash); (2) monitoring (bolaning xabarlarini, qidiruv tarixini kuzatish); (3) hisob qaydnomalarini boshqarish (ijtimoiy tarmoqlar va ilovalardagi akkauntlarni yaratish, parollarni saqlash); (4) geolokatsiya kuzatuvini. Har bir shakl muvofiq huquqiy asosga ega bo'lishi va bolaning rivojlanish darajasiga mos kelishi kerak. Germaniya Federal Konstitutsiyaviy sudining 2020-yildagi BVerfG 1 BvR 1619/17 qarorida ta'kidlanganidek, 14 yoshdan oshgan o'smirning shaxsiy yozishmalarini ota-onasi tomonidan muntazam o'qib borishi bolaning "axborot o'zini belgilash huquqi"ni (Recht auf informationelle Selbstbestimmung) buzishi mumkin.

Raqamli merosxo'rlik va bolaning raqamli izini boshqarish masalasi.

Bolaning voyaga yetgunga qadar to'plangan raqamli ma'lumotlari (ijtimoiy tarmoqlardagi akkauntlar, onlayn-o'yin hisoblari, raqamli hamyonlar, bulut xizmatlaridagi fayllar) o'ziga xos "raqamli meros" (digital estate)ni tashkil etadi. Ota-onalar bola voyaga yetganidan keyin bu ma'lumotlarni uning ixtiyoriga o'tkazish mexanizmini oldindan rejalashtirishi zarur. Apple, Google va Meta kompaniyalari 2021-yildan boshlab "raqamli meros kontakti" (digital legacy contact) xizmatini joriy etganlar. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining merosga oid normalari raqamli aktivlar bilan bog'liq munosabatlarni to'liq qamrab olmaydi, shu sababli ushbu sohada qonunchilikni takomillashtirish zarur.

Huquqiy takomillashtirish yo'llari bo'yicha tavsiyalar. Yuqorida bayon etilgan tahlil asosida O'zbekiston qonunchiligida ota-onalar tomonidan

farzandlarning raqamli ma'lumotlarini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

1. "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonunning 20-moddasini yangi tahrirda bayon etish va unga voyaga yetmaganlarning ma'lumotlarini qayta ishlash bo'yicha maxsus bo'lim kiritish; xususan, 14 yoshgacha bo'lgan bolalarning shaxsiy ma'lumotlarini internet-xizmatlarda qayta ishlash uchun ota-onalarning tekshiriluvchi elektron roziligini majburiy qilib belgilash;

2. Oila kodeksiga "Ota-onalarning farzandlari raqamli huquqlarini himoya qilish borasidagi majburiyatlari" nomli alohida modda kiritish, unda ota-onalik roziligini berish tartibi, bolaning fikrini hisobga olish majburiyati (10 yoshdan boshlab) va suiiste'mol holatlarida javobgarlik belgilanishi;

3. Bola manfaatlariga zid ravishda uning tasvirlari va shaxsiy ma'lumotlarini internetda tarqatish uchun ma'muriy javobgarlikni nazarda tutuvchi normani Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksga kiritish;

4. "Bolalarning raqamli huquqlari to'g'risida"gi alohida qonun loyihasini ishlab chiqish va qabul qilish, unda raqamli savodxonlik, onlayn ta'lim, kiber-xavfsizlik va bolalarga mo'ljallangan raqamli platformalar uchun maxsus talablar o'z aksini topishi;

5. Oliy Majlis huzurida "Bola ombudsmani" institutining vakolatlarini kengaytirish va unga raqamli muhitda bola huquqlari buzilishi holatlarini ko'rib chiqish vakolatini berish;

6. Maktab o'quv dasturiga "Raqamli fuqarolik va shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligi" fanini kiritish, ota-onalar uchun esa muntazam o'quv-amaliy seminarlarni tashkil etish orqali raqamli ota-onalik madaniyatini shakllantirish.

Xulosa. Ota-onalar tomonidan farzandlarning raqamli ma'lumotlarini boshqarish masalasi bugungi kunda an'anaviy oila huquqi, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish huquqi va xalqaro bola huquqlarining chorrahasida turgan murakkab huquqiy muammodir. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligi raqamli muhitda bola huquqlarini himoya qilishning zamonaviy talablariga to'liq javob bermaydi. Xalqaro tajribani, xususan GDPR, COPPA va Bola huquqlari qo'mitasining № 25-umumiy izohi tamoyillarini milliy huquqiy tizimga tizimli ravishda integratsiya qilish zarur.

Taklif etilayotgan huquqiy takomillashtirish yo'llari quyidagi uchta asosiy maqsadga xizmat qiladi: birinchidan, bolaning shaxsiy ma'lumotlari va raqamli shaxsiyatini samarali himoya qilish; ikkinchidan, ota-onalarning tarbiya javobgarligi va bolaning mustaqil subyekt sifatidagi huquqlari o'rtasida adolatli muvozanatni o'rnatish; uchinchidan, raqamli muhitda "bola manfaatlarining ustuvorligi" tamoyilini amaliy-huquqiy mexanizmlar orqali ta'minlash. Ushbu yondashuv "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasining ustuvor vazifalariga mos keladi va milliy huquqiy tizimni zamonaviy xalqaro standartlar darajasiga ko'tarishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi, 1989-yil 20-noyabr.
2. UN Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 25 (2021) on Children's Rights in Relation to the Digital Environment, CRC/C/GC/25, 2 March 2021.
3. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the Protection of Natural Persons with regard to the Processing of Personal Data (GDPR), Official Journal of the European Union, L 119/1.
4. Children's Online Privacy Protection Act (COPPA), 15 U.S.C. §§ 6501–6506, 1998.
5. O'zbekiston Respublikasining "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonuni, O'RQ-547, 2019-yil 2-iyul.
6. O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi, 1998-yil 30-aprel (keyingi o'zgartirish va qo'shimchalar bilan).
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-6079-son Farmoni, 2020-yil 5-oktyabr.
8. Steinberg, S. B., "Место для ввода текста.: Children's Privacy in the Age of Social Media", Emory Law Journal, Vol. 66, 2017, pp. 839–884.
9. Livingstone, S., Stoilova, M., "The 4Cs: Classifying Online Risk to Children", CO:RE Short Report Series on Key Topics, Hamburg: Leibniz-Institut für Medienforschung, 2021.

10. Bunn, A., “The Legal Status of Children’s Digital Footprints: A Comparative Analysis of EU, US and Post-Soviet Jurisdictions”, International Journal of Law, Policy and the Family, Vol. 37, Issue 1, 2023, pp. 1–21.
11. Loi n° 2024-120 du 19 février 2024 visant à garantir le respect du droit à l’image des enfants, Journal Officiel de la République Française, Paris, 2024.
12. BVerfG, Beschluss des Ersten Senats vom 26. Mai 2020 — 1 BvR 1619/17 — Recht auf informationelle Selbstbestimmung Minderjähriger.